

І. М. ПАЩЕНКО (аспірант)

Бердянський державний педагогічний університет

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

В статті визначаються критерії та показники формування національного світогляду майбутніх вчителів музики, диференційовані рівні його формування засобами фольклорно-етнографічного мистецтва.

Ключові слова: національний світогляд, мотиваційний, когнітивно-аксіологічний, діяльно-праксеологічний критерії.

Постановка проблеми. Як відомо, формування національного світогляду майбутніх учителів музики є одним з актуальних завдань сучасної педагогічної освіти. На думку С.Борисової, «національний характер освіти, як пріоритетний напрямок її розвитку, було підкреслено в одному з останніх загальнодержавних документів – «Національній доктрині розвитку освіти», де зазначалося, що освіта має гуманістичний характер, ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, оволодінню цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями» [1, с. 72]. Для реалізації усього комплексу професійних і виховних завдань, що ставляться сьогодні перед учителями музики, важливе значення має сформованість їхнього національного світогляду.

Аналіз досліджень і публікацій. Щоб виявити ефективність формування національного світогляду студентів вищих педагогічних навчальних закладів, на основі інтеграції досліджень філософів, істориків, педагогів, психологів В.Яніва, О.Кульчицького, О.Дарморіз, О.Гуцуляка, В.Львіна, В.Кременя, Г.Усачової, В.Горського, Р.Арцишевського, В.Капітонова, Є.Роговської, О.Вишневського, В.Шинкарука, М.Арцишевської, Р.Арцишевської, В.Іванова, Л.Побережної, О.Рудницької, А.Фрідріх, К.Васильковської, М.Стельмаховича, А.Іваницького, О.Гончаренко, М.Ярової, В.Безродною, А.Васецьким, Г.Гаєцькою, Г.Гуменюк, В.Максименко, А.Меграшвілі, Є.Носенко, Р.Осипець, Л.Соколовою, Н.Фроловою та ін. щодо проблем національного світогляду та виміру його сформованості у студентів нами розроблено систему критеріїв оцінки сформованості національного світогляду майбутнього вчителя засобами фольклорно-етнографічного мистецтва.

Метою статті є визначення основних критеріїв, показників та рівнів сформованості національного світогляду майбутніх вчителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У теорії та практиці педагогічної освіти передбачено загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв. «Це стосується насамперед того, що, по-перше, критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості; по-друге, за допомогою критеріїв слід встановлювати зв'язки між всіма компонентами системи; по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними» [2, с.70]. Основними вимогами до критеріїв науковці вважають об'єктивність, ефективність, надійність, високу достовірність [2, с.70].

Формулюючи основні критерії оцінки рівнів сформованості національного світогляду студентів-музикантів, ми керувалися природою цього явища, яка «полягає в самоусвідомленні особистістю своєї причетності до нації, Батьківщини та спонуканні до національного самоздійснення, активної участі щодо опанування національними духовними цінностями, їх пропаганди, відстоювання, розвитку» [5, с. 49], набутті знань, ідей, що трансформуються у погляди, переконання, ідеали та орієнтацією на еталон вимірювання, який відповідає високому рівню сформованості національного світогляду. Л.Потапюк наголошує, що світоглядна зрілість особистості проявляється у свідомому втіленні в житті людини поглядів, переконань, ідеалів,

моральних принципів. Відповідно високий ступінь сформованості цілісного світогляду характеризується гармонійним поєднанням означених рис [3, с. 14]. Він ґрунтується на сучасних вимогах до особистості майбутнього вчителя музики і є сукупністю ознак, які розкривають високий рівень сформованості національного світогляду, стають кінцевим результатом навчально-виховного процесу.

Визначені нами критерії об'єднано в три категорії: мотиваційний, когнітивно-аксіологічний, діяльнісно-праксеологічний. Оскільки визначені нами критерії сформованості національного світогляду особистості тісно взаємопов'язані між собою, ми зробили висновок, що повністю розкритися вони можуть у взаємозв'язку національного світогляду та світоглядної діяльності.

Означений підхід слугував основою для визначення показників, що відображають наявність і стійкість рис національного світогляду особистості, характер світоглядної діяльності майбутнього вчителя музики. Їх застосування допомогло визначити, наскільки національно-світоглядні знання, переконання, ідеали, почуття, мотиви, прагнення, інтереси, уміння, звички, навички характеризують особистість студента – майбутнього викладача музики. Наявність національно зорієнтованих світоглядних вимог до себе на етапах формування національного світогляду засобами фольклорно-етнографічного мистецтва дозволила зробити висновки про існування переходу його світоглядного потенціалу до внутрішнього світоглядного розвитку особистості, що характеризується як підвищення рівня сформованості національного світогляду.

Мотиваційний критерій відображений у розроблених науковцями дослідницьких підходах як базовий у системі компонентів професійної підготовки вчителя музики. На думку Г.Сотської, зміст мотиваційного компонента взагалі віддзеркалює загальну спрямованість особистості на художньо-творчу діяльність, сформованість емоційно-ціннісного ставлення студентів до художньої діяльності, розвиненість інтересів, мотивів творчої роботи у школі [4, с.91].

Під мотиваційним критерієм формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва ми розуміємо особисте прагнення студентів до відбирання національно орієнтованої навчальної інформації, її спрямованість на вирішення світоглядних завдань, наявність певного рівня пізнавальної активності й творчого мислення, сформованість потреб й стійких домінуючих мотивів до здійснення спілкування з фольклорно-етнографічним мистецтвом. Мотиваційний критерій виражає ступінь сформованості інтересу і мотивації майбутніх вчителів музики у сфері застосування фольклорно-етнографічного мистецтва при вирішенні світоглядних проблем професійної діяльності.

При цьому враховувалося, що формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва залежить від мотивації навчальної та творчої діяльності. Інтерес до самостійного освоєння і подальшого застосування світоглядного потенціалу українського фольклорно-етнографічного мистецтва в професійній діяльності майбутнього вчителя музики виражається в позитивному емоційному ставленні до української народної пісні, звичаїв, обрядів українського народу в цілому, до досконалості жанрової системи українського музичного фольклору, у прагненні до оволодіння виконавськими та аналітичними знаннями та вміннями, безперервному розвитку у сфері фольклорно-етнографічного мистецтва, що є необхідною умовою світоглядного становлення та розвитку. Моральна та естетична задоволеність результатами спілкування з музичним фольклором та етнографією є також важливою умовою розвитку інтересу до них і сприяє підвищенню активності студентів при вирішенні завдань світоглядного характеру.

Показниками мотиваційного критерію формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва виступають: ставлення до світоглядного змісту українського фольклорно-етнографічного мистецтва (розвиненість мотивів, пізнавальних інтересів); потреба у виробленні власної світоглядної позиції при спілкуванні з українським музичним фольклорно-етнографічним мистецтвом; прагнення до безперервного саморозвитку у сфері світоглядного пізнання українського фольклорно-етнографічного мистецтва.

Мотиваційний критерій сформованості національного світогляду засобами фольклорно-етнографічного мистецтва детермінує розвиток та активізацію когнітивно-аксіологічного та діяльнісно-праксеологічного критеріїв. На думку Л.Потапюк, спонукально-мотиваційний

компонент допомагає здійснити зв'язок між духовним і практичним освоєнням дійсності; «спонукальну роль у різних світоглядах можуть відігравати певні глибинні почуття, світоглядні мотиви» [3, с. 9].

Аналіз джерел з проблеми дослідження вказує, що *когнітивно-аксіологічний критерій* є ще одним необхідним критерієм формування національного світогляду особистості. Когнітивно-аксіологічний критерій формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва передбачає наявність у майбутнього учителя музики знань фольклорно-етнографічного мистецтва та його національного світоглядного змісту, необхідних і достатніх для навчання учнів загальноосвітньої школи; здатність самостійно здобувати та розуміти інформацію про художньо-світоглядний зміст фольклорних цінностей; спрямованість на виявлення художньо-естетичного кругозору майбутнього учителя музики та його досвіду спілкування з фольклорно-етнографічним мистецтвом.

Важливим видається зауваження Г.Сотської, «що організація процесу засвоєння студентами знань, набуття вмінь та навичок має поєднуватися з формуванням готовності до їх творчого застосування. За такої умови саме досвід творчої діяльності, втілений студентами в особливих інтелектуальних діях, дозволяє самостійно переносити у нову ситуацію раніше засвоєні знання і вміння; бачити нову функцію вже знайомого об'єкта; приймати альтернативи рішення проблеми та оригінальні засоби її вирішення тощо» [4, с. 92-93]. Л.Потапюк наголошує, що процес формування цілісного світогляду заснований на поєднанні двох шляхів набуття знань – чуттєвого сприймання і розумової діяльності учнів [3, с. 12].

Когнітивно-аксіологічний критерій формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва базується на структуруванні необхідного обсягу теоретичних знань та ціннісних орієнтацій в декількох групах. Філософські та естетико-культурологічні знання охоплюють: знання про національний світогляд, його зміст та структуру, світоглядні уявлення особистості, що сягають цілісності, національну ідею та її відображення в фольклорно-етнографічному мистецтві, наявність загальної мистецької ерудиції у галузі українського фольклорно-етнографічного мистецтва. Психолого-педагогічні знання передбачають наявність: знань вікових та індивідуально-типологічних особливостей учнів різних класів та їх зв'язку з формуванням світоглядних уявлень, знань психолого-педагогічних основ застосування фольклорно-етнографічного мистецтва у процесі світоглядного розвитку учнів загальноосвітньої школи, вміння самостійно і переконливо аргументувати свою світоглядну позицію. До групи художньо-педагогічних знань студентів відносимо: знання про сутність, мету, завдання, роль національного українського фольклорно-етнографічного мистецтва у світоглядних засадах художньо-педагогічного процесу, знання про сучасні тенденції мистецької освіти, світоглядні, теоретичні та практичні засади українського фольклорно-етнографічного мистецтва, естетичний світ творів українського музичного фольклору та його ідеальні художні виявлення. До фахово-методичних належать знання: з методики впровадження елементів формування національного світогляду засобами українського фольклорно-етнографічного мистецтва на уроках музики, гуртковій, факультативній роботі з учнями загальноосвітньої школи; щодо форм, методів і прийомів використання українського фольклорно-етнографічного мистецтва на уроках музики в загальноосвітній школі та орієнтованого на національні світоглядні традиції методичного подання ціннісного світу української народної музичної творчості.

Показниками когнітивно-аксіологічного критерію формування національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва виступають: системність знань про національну картину світу та її складові; розуміння художньо-світоглядного змісту фольклорно-етнографічних цінностей українського народу та наявність особистісних оцінних ставлень до нього; знання про методику та практику використання світоглядного потенціалу українського фольклорно-етнографічного мистецтва в школі.

Діяльнісно-праксеологічний критерій формування національного світогляду передбачає сформованість умінь та навичок, творчого досвіду, особистісних і професійних якостей майбутніх учителів музики, що забезпечить їм в майбутньому успішне та ефективно навчання учнів загальноосвітнього навчального закладу, їхнє світоглядне виховання. Даний критерій допомагає перевірити схильність майбутніх учителів музики до самопізнання своїх творчих виявів, досвід їхньої власної творчої діяльності; визначити ступінь володіння вміннями, що

забезпечують яскраве виконання творчих завдань з демонстрацією сформованого комплексу навичок роботи з фольклорним матеріалом, відповідність виконавської діяльності студентів їхнім світоглядним уявленням; дозволяє з'ясувати ступінь самоактуалізації творчих можливостей особистості, спрямованих на формування готовності до виявлення національного світогляду в професійній діяльності. На думку Л.Потапюк, «якщо пізнавальна діяльність людини послідовна і повністю відповідає законам логіки, світогляд відзначається послідовністю і доказовістю, коли людина не може узагальнити знання, розуміння дійсності, законів її розвитку, то і не здатна брати участь у громадському житті» [3, с. 12].

Опираючись на системне тлумачення умінь майбутніх учителів Г.Сотської [4, с. 96-98], зазначимо, що для проблеми нашого дослідження актуальні наступні уміння: діяти у конкретній художньо-педагогічній ситуації відповідно сформованого національного світогляду особистості, обирати найпоказовіший в світоглядному відношенні фольклорно-етнографічний матеріал, сучасні педагогічні форми та методи світоглядного впливу, розробляти та реалізувати різні форми і види позаурочної роботи на основі вивчення та виконання української народної пісні (педагогічні); використовувати інноваційні методи навчання на уроках з елементами світоглядного виховання; добирати ефективні художньо-педагогічні технології при вирішенні навчальних та творчих світоглядних завдань (методичні), встановлювати стосунки співробітництва для організації колективної фольклорної творчої роботи; створювати умови, що сприяють розвитку художньо-творчих здібностей учнів; викликати позитивне естетичне та високе етичне ставлення учнів до виконання української народної пісні як прояву національної ідеї, створювати настанову на його використання у навчальній та виховній діяльності (комунікативні).

Домінантним художньо-творчим спеціальним умінням відповідають наступні: аналізувати, порівнювати, узагальнювати та добирати засоби фольклорно-етнографічного мистецтва для розкриття змістовно-емоційної глибини пісні, особистісно-чутливо втілювати музичний образ, відтворювати українське народне звукоутворення, голосоведіння та виразність національної музичної мови, керувати колективною фольклорною творчою роботою, обирати доцільний репертуар, виявляти самостійність у застосуванні виконавських прийомів, інтелектуально-творчу активність.

Показниками діяльнісно-праксеологічного критерію формування національного світогляду засобами фольклорно-етнографічного мистецтва виступають: ступінь розвиненості художньо-творчих спеціальних, педагогічних, методичних, комунікативних умінь відповідно до світоглядної зрілості особистості; адекватність навчально-виховної діяльності, вчинків майбутніх учителів музики національним світоглядним уявленням, поглядам, ідеалам, переконанням; світоглядна орієнтація музично-виконавської діяльності майбутніх учителів музики на основі фольклорно-етнографічного мистецтва.

Визначаючи рівні сформованості національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва, варто враховувати всі перелічені вище критерії.

Високий (творчий) рівень характеризується стійким позитивним ставленням до світоглядного змісту українського фольклорно-етнографічного мистецтва, розвиненістю мотивів та пізнавальних інтересів в цій сфері. Такий рівень відповідно мають студенти з повною мірою сформованою потребою у виробленні власної світоглядної позиції при спілкуванні з українським музичним фольклорно-етнографічним мистецтвом. У таких студентів яскраво виявляється їх прагнення до безперервного саморозвитку у сфері світоглядного пізнання українського фольклорно-етнографічного мистецтва, потреба визначати національний світоглядний зміст у творах українського музичного фольклору.

Представники даного рівня демонструють сформованість системних знань про національну картину світу та її складові; виявляють повне розуміння художньо-світоглядного змісту фольклорно-етнографічних цінностей українського народу, самостійність особистісних оцінних суджень та наявність особистісних оцінних ставлень до нього. Такі студенти володіють у великому обсязі знаннями про методику та практику використання світоглядного потенціалу українського фольклорно-етнографічного мистецтва в школі.

Високий рівень сформованості національного світогляду також характеризує високий ступінь розвиненості художньо-творчих спеціальних, педагогічних, методичних, комунікативних умінь відповідно до світоглядної зрілості особистості; повна відповідність навчально-виховної

діяльності, вчинків майбутніх учителів музики національним світоглядним уявленням, поглядам, ідеалам, переконанням; яскраво виражена світоглядна орієнтація музично-виконавської діяльності майбутніх учителів музики на основі фольклорно-етнографічного мистецтва.

Середній (конструктивний) рівень може бути охарактеризований наявністю у студентів переважно позитивного ставлення до світоглядного змісту українського фольклорно-етнографічного мистецтва, що супроводжується розвиненістю мотивів щодо його пізнання, широких пізнавальних інтересів. Спостерігається в основному сформована потреба у виробленні власної світоглядної позиції під час спілкування з народною піснею. Прагнення до безперервного саморозвитку у сфері світоглядного пізнання українського фольклорно-етнографічного мистецтва виявляється не завжди, часом студент не може чітко сформулювати світоглядний зміст української народної пісні.

Загалом студенти з середнім рівнем сформованості національного світогляду поверхнево володіють знаннями про національну картину світу та її складові, не відчувають системності явища світогляду людини. Обсяг та якість теоретичної підготовки таких студентів в цілому дозволяє їм розв'язувати світоглядні завдання, розуміти художньо-світоглядний зміст фольклорно-етнографічних цінностей українського народу, але під час виконання таких завдань і спілкування з українською народною піснею відчувається формальність особистісних оцінних суджень. Відповідно, це призводить і до неповної інформованості студентів даного рівня про знання з методики та практики використання світоглядного потенціалу українського фольклорно-етнографічного мистецтва в школі.

Студенти із середнім рівнем сформованості національного світогляду виявляють відносно високий ступінь розвиненості художньо-творчих спеціальних, педагогічних, методичних, комунікативних умінь, що не дозволяє виявити в професійній діяльності світоглядну зрілість особистості. Під час навчально-виховної діяльності вони в цілому демонструють її відповідність власному національному світогляду, переважно орієнтують виконання та інтерпретацію змісту українських народних пісень на національні смисложиттєві цінності нашого народу.

Низький (репродуктивний) рівень характеризується формальним ставленням до світоглядного змісту українського фольклорно-етнографічного мистецтва, що пояснюється недостатньою розвиненістю мотивів та пізнавальних інтересів. Воно проявляється через недостатньо сформовану потребу власної світоглядної позиції при опануванні українською народною пісенністю, не супроводжується прагненням до безперервного світоглядного саморозвитку в цій сфері.

У студентів з низьким рівнем сформованості національного світогляду наявні спрощені, фрагментарні, несистемні знання про національну картину світу та її зміст, односторонні особистісні оцінні судження про фольклорно-етнографічні цінності українського народу. Вони мають лише фрагментарні знання про методику та практику використання світоглядного потенціалу українського фольклорно-етнографічного мистецтва в школі.

Низький рівень сформованості національного світогляду супроводжується невисоким ступенем розвиненості професійних умінь майбутніх учителів музики, що не дозволяє відобразити світоглядні настанови особистості; епізодичною відповідністю навчально-виховної діяльності світоглядним цінностям українського народу, невиразною спрямованістю фольклорної виконавської діяльності студентів до національних світоглядних уявлень, поглядів, ідеалів, переконань.

Висновки. Розроблені нами компоненти, критерії, показники та рівні було використано під час експериментальної роботи для визначення досягнутого рівня сформованості національного світогляду майбутніх учителів музики засобами фольклорно-етнографічного мистецтва.

Перспективами подальших наукових розвідок є з'ясування стану готовності майбутніх вчителів музики до використання світоглядних знань, настанов, національних орієнтирів та ідей в умовах навчального та виховного процесу.

Список використаної літератури

1. Борисова С.В. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва: дис. ...канд. пед. наук:13.00.04 / С.В. Борисова. – Луганськ, 2002. – 198 с.

2. Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / В.М. Вергасов. – К.: Высш. шк., 1985. – 176 с.
3. Потапюк Л.М. Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Л.М. Потапюк. – Тернопіль, 2002. – 186 с.
4. Сотська Г.І. Підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г.І. Сотська. – К., 2008. – 210 с.
5. Фрідріх А.В. Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / А.В. Фрідріх. – Рівне, 2006. – 201 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012.

И. Н. Пашенко. Критерии, показатели и уровни формирования национального мировоззрения будущих учителей музыки средствами фольклорно-этнографического искусства.

В статье определяются критерии и показатели формирования национального мировоззрения будущих учителей музыки, дифференцированы уровни его формирования средствами фольклорно-этнографического искусства.

Ключевые слова: *национальное мировоззрение, мотивационный, когнитивно-аксеологический, деятельностно-праксеологический критерии.*

I. Paschenko. Criteria, Indicators and Levels of Formation of Music Teachers' National Outlook by Means of Folk-Ethnographic Art.

The article defines criteria, indicators and levels of formation of music teachers' national outlook by means of folk and ethnographic art.

Developed components, criteria, indicators and levels were used in the experimental work to determine the existing level of formation of music teachers' national ideology by means of folk and ethnographic art.

Key words: *national outlook, motivational, cognitive-axiological and action-prakseologic criteria.*